

2. Bamburak N. M. Rozvitok Ja-koncepcii osobistosti majbutn'ogo social'nogo pracivnika u vishhomu navchal'nomu zakladi [Development of personality's self-concept of future social worker] : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihol. nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologija» / N. M. Bamburak. – Hmel'nic'kij, 2010. – 20 s.
3. Bol'shoj psihologicheskij slovar' [Big psychological dictionary] / [sost. i obshh. red. B. Meshherjakov, V. Zinchenko]. – Spb. : Prajm-EVROZNAK, 2003. – 672 s.
4. Karpenko O. G. Social'nij pracivnik : dejaki aspekti profesijnoi pidgotovki [Social worker : some aspects of professional training] / O. G. Karpenko. – K. : Derzhavnij institut rozvitku sim'i ta molodi, 2007. – 144 s.
5. L'ovochkina A. Psihologija formuvannja social'noi aktivnosti majbutnih social'nih pracivnikiv [Psychology of future social workers' social activity formation] / A. L'ovochkina, L. Ljuta // Nauka i osvita. – 2018. – Vip. 5-6. – S. 31-38.
6. Pashukova T. I. Praktykum iz zahalnoi psykhologii [Workshop on General Psychology] / T. I. Pashukova, A. I. Dopira, H. V. Diakonov. – K. : T-vo «Znannia», KOO, 2000. – 204 s.
7. Patinok O. P. Stanovlennja vidpovidal'nosti jak profesijno znachushhoi jakosti social'nogo pracivnika [Formation of responsibility as professional significant quality of social worker] : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihol. nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologija» / O. P. Patinok. – K., 2008. – 21 s.
8. Psihologija cheloveka ot rozhdenija do smerti. Polnyj kurs psihologii razvitija [Human psychology from birth to death. Full course of developmental psychology] / pod red. A. A. Reana. – Spb. : Prajm-EVROZNAK, 2005. – S. 289.
9. Rudenko V. M. Matematichni metodi v psihologii [Mathematical Methods of Psychology] / V. M. Rudenko, N. M. Rudenko. – K. : Akademvidav, 2009. – 384 s.
10. Spivak D. V. Dinamika rozvitku profesijnoi identichnosti majbutnih social'nih pracivnikiv [Dynamics of Professional Identity Development of Future Social Workers] / D. V. Spivak // Naukovi zapiski Nac-go un-tu «Ostroz'ka akademija». Serija «Psihologija». – 2016. – Vip. 4. – S. 177-187.

УДК 159. 923. 2

orcid.org/0000-0002-3653-5432

doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-21

РОЗВИТОК ПОЗИТИВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТТЯХ З «ЕТНОПСИХОЛОГІЇ»

Л.М. Співак

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри теоретичної та консультативної психології

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

lubov_spivak@ukr.net

Співак Л.М. Розвиток позитивної національної ідентичності студентської молоді на навчальних заняттях з «Етнопсихології». Статтю присвячено психолого-педагогічним технологіям розвитку позитивної національної ідентичності в студентів закладів вищої освіти, що можуть застосовуватися викладачами на навчальних заняттях з «Етнопсихології». Розкрито психологічну сутність феномена «національна ідентичність особистості» та його структуру. Висвітлено зміст позитивної національної ідентичності особистості. Визначено соціальні й психологічні чинники та психологічні механізми розвитку національної ідентичності в студентській молоді. Констатовано, що розвиток позитивної національної самосвідомості студентів доцільно інтенсифікувати в освітньому процесі вітчизняних закладів вищої освіти. Передусім – на навчальних заняттях з етнопсихології. Охарактеризовано сучасні психолого-педагогічні технології розвитку позитивної національної ідентичності в студентській молоді на навчальних заняттях з «Етнопсихології» та методичні аспекти їх застосування викладачами закладів вищої освіти.

Ключові слова: позитивна національна ідентичність, психолого-педагогічні технології, етнопсихологія, освітній процес, студентська молодь, заклади вищої освіти.

Spivak, L.M. Development of a positive national identity of student's youth during the training courses on «Ethnopsychology». The article presented a psychological essence and structure of the phenomenon of «personality's national identity». The national identity is a cognitive and emotional awareness of personality as a representative and subject of a certain nation with such differentiating features as a language, history, culture, customs and traditions, religion, territory, national character. The structure of national identity includes cognitive affective and affective components. The content of personality's positive national identity revealed. This content appears in positive attitude of the personality towards the representatives of his/her nation and tolerant attitude of the personality towards the representatives of other nations. The sensitive period for the development of personality's national identity is the young age. The basic social factors of the development of positive national identity of student's youth are the specifics of their professional education in higher educational institutions and students' interactions with important representatives of different nation (their own and other). The leading psychological factors of this process are their positive attitude

towards the representatives of their nation and tolerance attitude towards the representatives of other nations. The basic psychological mechanisms of the development of positive national identity of student's youth are national identification and national differentiation. It stated that the development of student's positive national identity is expedient to intensify in the educational process of domestic institutions of higher education during the training courses on «Ethnopsychology». The modern psychological and pedagogical technologies of the development of positive national identity of student's youth in the training courses on «Ethnopsychology» described and the methodical aspects of their application by teachers revealed.

Keywords: positive national identity, psychological and pedagogical technologies, «Ethnopsychology», educational process, institutions of higher education, student's youth.

Постановка проблеми. Інтенсивні глобалізаційні та інтеграційні процеси, що відбуваються у сучасному світі, актуалізують питання розвитку позитивної національної ідентичності у громадян кожної держави. Вирішальним і одночасно сенситивним для розвитку національної ідентичності визначено студентський (пізній юнацький) вік. Невідкладність розв'язання окресленого питання у вітчизняних закладах освіти задекларовано у Державній Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та в Указі Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016-2020 роки». У зв'язку з цим, на особливу увагу українських психологів і педагогів заслуговують дослідження, що стосуються вирішення цього важливого державного завдання в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз сучасних робіт учених із проблематики розвитку національної ідентичності в українській студентській молоді дозволив визначити основні аспекти, що були предметом їх дослідження.

Особливостям становлення такого складника національної ідентичності вітчизняних студентів закладів вищої освіти, як етнічна толерантність, упродовж періоду реформування освітньої сфери України від 1991 року до 2004 року присвячено публікацію Т. Кошманової [11]. Науковець відзначила необхідність наповнення освітнього процесу вищої школи мультикультурним змістом, що сприятиме інтенсифікації розвитку етнічної толерантності студентської молоді та консолідації української нації.

В дослідженні В. Ф. Соколової [7] доведено, що провідним чинником розвитку національної самосвідомості вітчизняної студентської молоді в освітньому процесі є вивчення ними української літератури. Психолог відзначила, що національний характер, ідеали і мова, а також традиційні норми поведінки і світосприйняття культивовані в такій їх формі, як література.

На значущості формування національно-культурної ідентичності в українських студентів закладів вищої освіти впродовж їх навчання наголосила Т. В. Потапчук [4]. Педагог рекомендує керівникам цих закладів готувати викладачів до застосування інноваційних психолого-педагогічних технологій інтенсифікації розвитку національно-культурної ідентичності студентів в освітньому процесі та самостійного моніторингу їх ефективності. Не менш важливим, на її думку, є участь вітчизняної студентської молоді у виховних заходах культурологічної спрямованості.

Психологічні особливості розвитку національної ідентичності української студентської молоді вивчала Д. В. Піонтовська [3]. Психолог довела зумовленість досліджуваного процесу специфікою спеціальності, яку студенти обрали для навчання. Вона зафіксувала найвищий рівень розвитку національної ідентичності в тих студентів, які систематично і глибоко вивчають навчальні дисципліни, що інтенсифікують цей процес. Зокрема – історію України, історію української мови та культури, археологію України, українську етнологію, етнопсихологію, усну народну творчість, українську літературу.

Динаміку розвитку типів національної ідентичності українських студентів закладів вищої освіти досліджувала Л. М. Співак [12]. Психолог емпірично констатувала збільшення кількості студентів з позитивною національною ідентичністю (нормою) впродовж періоду їх навчання. Також вона встановила, що майже вдвічі зменшується кількість студентів із трансформованими типами національної ідентичності, що відхиляється від норми. Проте необхідність організації й проведення зі студентами з такими трансформаціями відповідної психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток у них позитивної національної ідентичності, заслуговує на особливу увагу психологів і педагогів вітчизняних закладів вищої освіти.

Регіональні особливості становлення національної самосвідомості студентської молоді України вивчала А. В. Гафіатуліна [2]. Психолог емпірично виявила, що студентам із західних регіонів країни

властива варіативність субетнічної належності; зі східних – надання переваги регіональній належності; з північних – превалююча національна гідність і самоповага; з південних – домінування національного самозвинувачення. Також вона довела, що на ці особливості потрібно зважати у розробці програм з розвитку національної самосвідомості студентської молоді.

За результатами проведеного теоретичного аналізу було зроблено такі узагальнення і висновки. Розвиток позитивної національної ідентичності у студентів закладів вищої освіти є недостатньо ефективним. Важливою умовою підвищення його ефективності є застосування відповідних технологій в освітньому процесі цих закладів і, передусім, на навчальних заняттях із таких дисциплін, що максимально інтенсифікують розвиток позитивної національної ідентичності, та які вивчає більшість студентів. З'ясовано й те, що предметом наукового дослідження вітчизняних психологів не виступало питання про інтенсифікацію розвитку позитивної національної ідентичності українських студентів закладів вищої освіти сучасними психолого-педагогічними технологіями на навчальних заняттях із «Етнопсихології». Успішне вирішення цього питання дозволить викладачам цієї навчальної дисципліни ефективно розвивати такий тип ідентичності в української студентської молоді.

Мета статті полягала у розкритті сучасних психолого-педагогічних технологій розвитку позитивної національної ідентичності студентів закладів вищої освіти, що можуть застосовуватися викладачами на навчальних заняттях із «Етнопсихології», та висвітленні результатів перевірки їх ефективності.

Для досягнення поставленої мети розв'язувалися такі завдання: 1) визначалася психологічна сутність феномена «національна ідентичність особистості», його структура і змістове наповнення позитивної національної ідентичності; 2) встановлювалися соціальні й психологічні чинники і психологічні механізми розвитку позитивної національної ідентичності студентської молоді; 3) підбиралися сучасні психолого-педагогічні технології розвитку позитивної національної ідентичності українських студентів закладів вищої освіти, які викладачі можуть використовувати на навчальних заняттях із «Етнопсихології».

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. За позицією Е. Сміта [6], П. І. Гнатенка і В.М. Павленко [1], національна ідентичність особистості розвивається в процесі її самоототожнення з представниками певної нації. Вчені підкреслили, що кожна нація вирізняється за низкою об'єктивних ознак – за мовою, культурою, територією, державним устроєм, рівнем економіки.

За нашими переконаннями, національна ідентичність є результатом усвідомлення та емоційного оцінювання особистістю своєї належності до певної нації. Психологічна сутність цього феномена полягає в когнітивно-емоційному усвідомленні особистістю себе як представника і суб'єкта нації, що має такі основні вирізнявальні ознаки – мову, історію, культуру, літературу і мистецтво, звичаї й традиції, релігію, територію, національний характер [9].

Структуру національної ідентичності особистості розглянуто згідно з підходом М. Барретта [10]. Когнітивний компонент містить знання особистості про націю та її основні ознаки (історію, звичаї, традиції; територію, символіку), впевненість в існуванні національного характеру; усвідомлене зарахування себе до конкретної нації. Афективний компонент відбиває суб'єктивна актуальність національної ідентичності для особистості та ступінь її прихильності до нації. Зокрема – значущість для неї належності до певної нації, національна гідність, національна гордість, національна самоповага та т. ін.

На думку Г.У. Солдатової [8], багатьом людям притаманна позитивна національна ідентичність, що є нормою. Цей тип ідентичності виявляється у позитивному ставленні особистості до представників своєї нації та її толерантному ставленні до представників інших націй.

Сенситивним періодом розвитку національної ідентичності особистості є студентський (пізній юнацький) вік. Основними соціальними чинниками розвитку національної ідентичності студентів закладів вищої освіти визначено специфіку їх професійного навчання і взаємодії зі значущими представниками різних націй (своєї та інших), психологічними – їх позитивне ставлення до представників своєї нації й толерантне ставлення до представників інших націй [3; 9]. Провідними психологічними механізмами розвитку національної ідентичності студентської молоді виступають національна ідентифікація та національна диференціація (відокремлення). Національна ідентифікація є процесом емоційно-раціонального ототожнення особистості з представниками конкретної нації та її

самоусвідомлення як представника і суб'єкта цієї нації та носія її цінностей. Дія зазначеного механізму посилюється дією механізму національної диференціації (відокремлення), що є процесом усвідомлення особистістю цілісності та специфічності своїх якостей як представника і суб'єкта певної нації, порівняно з представниками інших націй [9].

З огляду на представлені вище положення та одержані емпіричні результати, нами вибиралися такі сучасні психолого-педагогічні технології, що були успішно впроваджені науковцями в освітньому і виховному процесах вітчизняних закладів вищої освіти [3; 9]. Вибрані технології спрямовані на інтенсифікацію національної ідентифікації в українських студентів, на розвиток у них позитивного ставлення до представників своєї нації й толерантного ставлення до представників інших націй. Їх застосування викладачами на навчальних заняттях із «Етнопсихології» забезпечить успішність процесу розвитку позитивної національної ідентичності в студентській молоді.

Зокрема на практичних заняттях із тем, що стосуються національної ідентичності, викладачі можуть використовувати низку психолого-педагогічних технологій: «Як люди усвідомлюють зв'язок зі своєю нацією», «Добрі слова», «Історія мого імені», «Розповідь від імені національної страви», «Діалог культур», «Знайомство в аеропорту», «Відгадай, про кого йде мова», «Ланцюжок стереотипів» [3; 5; 9], окремі з яких описано нижче.

Так, вправу «Як люди усвідомлюють зв'язок зі своїм народом?» [5] пропонуємо застосовувати в модифікованому варіанті «Як люди усвідомлюють зв'язок зі своєю нацією» [3]. Модифікація вправи полягала у тому, щоб її зміст стосувався нації. Метою проведення цієї вправи є поглиблення у студентів усвідомлення власної національної ідентичності. За інструкцією до вправи, студенти, працюючи в мікрогрупах, мають закінчити запропоновані речення: «Як представник своєї нації, я...», «Порівняно з багатьма представниками своєї нації, я...», «Я переживаю належність до своєї нації, якщо...», «Бути представником своєї нації для мене означає...». Після цього їм пропонується обговорити свої закінчення речень і виокремити ознаки національної самоідентифікації. Виокремлені ознаки вони мають записати на паперових аркушах, що схожі на пелюстки квітки, і прикріпити їх до паперового аркуша у формі круга («центра квітки»), на якому написано «Національна ідентичність».

Після цього студентам пропонується здійснити аналіз запропонованих викладачем списків ознак нації та національної ідентичності особистості. За результатами аналізу вони мають вибрати найважливіші ознаки, записати їх на аркушах, які схожі на пелюстки квітки, і також прикріпити до «квітки».

На практичних заняттях із тем, що присвячені феноменам національної ідентичності та національної (етнічної) толерантності, викладачі можуть застосовувати модифіковану вправу «Відгадай, про кого йде мова?» [3; 9]. У цій вправі було збільшено списки якостей, які презентують різні національні характери. Метою її проведення є розвиток у студентів позитивного ставлення до представників своєї нації й толерантного ставлення до представників інших націй. Зокрема для розвитку позитивного ставлення студентів до представників своєї нації пропонується список якостей національного характеру українців, а для розвитку їх толерантного ставлення до представників інших націй – списки рис національного характеру представників інших націй. Згідно з інструкцією до вправи, студенти мають вибрати одну картку, на якій записано різні якості, а також установити представникам якої нації вони належать і обґрунтувати чому. Після цього вони дізнаються правильну відповідь і порівнюють її зі своєю.

В кінці вправи, після виступів кожного студента, потрібно організувати обговорення. Питання для обговорення можуть бути такими: «Чому не кожному вдалося правильно визначити націю, представники якої вирізняються відповідними запропонованими якостями?», «Поясніть, які із запропонованих якостей національного характеру українців (англійців, іспанців, китайців та ін.) є позитивними, які – ні?», «Як Ви думаєте, чи можуть бути в представників хоча б однієї нації лише позитивні або лише негативні якості?» тощо.

Розвитку позитивної національної ідентичності в студентів сприяють вправи «Добрі слова» і «Послання підтримки» [9]. У першій вправі студентам пропонується почергово відзначити позитивні якості присутніх, які можуть бути представниками різних націй. Після цього вони мають назвати позитивні якості своїх рідних, друзів, знайомих, національних героїв, державних діячів тощо, зазначивши їх національну належність. У другій вправі студентам пропонується спочатку написати

листа незнайомому представникові своєї нації, якому дуже важко. А згодом – представникам інших націй. Одну чи дві такі нації вони можуть вибрати самостійно, а ще кілька їм може обрати викладач.

Окрім цього, викладачі можуть регулярно пропонувати студентам готуватися до бесід, дискусій, мозкових штурмів і прес-конференцій із питань, що відповідають навчальній програмі з «Етнопсихології» та сприяють розвитку в них позитивної національної ідентичності. До цих питань можуть належати такі: «Національний характер українців (поляків, італійців та ін.)», «Видатні сучасні представники української нації (художники, письменники, поети, медики, фізики та ін.)», «Національні аутостереотипи і гетеростереотипи» та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Національна ідентичність є результатом когнітивно-емоційного усвідомлення особистістю себе як представника і суб'єкта нації з низкою вирізняювальних ознак (мова, історія, культура, література і мистецтво, звичаї й традиції, релігія, територія, національний характер). До структури національної ідентичності належать когнітивний та афективний компоненти. Позитивна національна ідентичність виявляється в позитивному ставленні особистості до представників своєї нації й толерантному ставленні до представників інших націй. Сенситивним періодом розвитку національної ідентичності особистості є студентський вік. Розвиток позитивної національної самосвідомості української студентської молоді викладачам важливо інтенсифікувати в освітньому процесі вітчизняних закладів вищої освіти. Передусім – на заняттях із навчальної дисципліни «Етнопсихологія», застосовуючи ефективні психолого-педагогічні технології. Перспективним для подальших наукових досліджень вважаємо питання розробки ефективних психолого-педагогічних технологій, які можуть успішно використовуватися викладачами вітчизняних закладів вищої освіти на заняттях із інших навчальних дисциплін з метою інтенсифікації розвитку позитивної національної ідентичності в українській студентській молоді.

Література

1. Гнатенко П. И. Идентичность : философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – К. : Наукова думка, 1999. – 463 с.
2. Гафіатуліна А. В. Психологічні особливості формування національної самосвідомості студентської молоді України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. В. Гафіатуліна. – К., 2018. – 20 с.
3. Піонтковська Д. В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Діана Володимирівна Піонтковська. – Острог, 2017. – 195 с.
4. Потапчук Т. В. Методичні аспекти вдосконалення процесу формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Електронний ресурс] / Т. В. Потапчук // Народна освіта. – 2015. – Вип. 3 (27). – Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3653
5. Савицька О. В. Етнопсихологія: навч. посіб. / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2015. – 264 с.
6. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Д. Ентоні Сміт ; пер. з англ. П. Таращука. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
7. Соколова В. Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. Ф. Соколова. – К., 2009. – 20 с.
8. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
9. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності : монографія / Л. М. Співак. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – 300 с.
10. Barrett M. English Children's Acquisition of a European Identity / M. Barrett ; G. Breakwell, E. Lyons (eds.) // Changing European Identities : Social-Psychological Analyses of Social Change. – Oxford : Pergamon Press, 1996. – P. 145–172.
11. Koshmanova T. National identity and cultural coherence in educational reform for democratic citizenship / T. Koshmanova // Education, Citizenship and Social Justice. – 2006. – № 1. – P. 105-118.
12. Spivak L. M. Transformation of personality's national self-consciousness in youth / L. M. Spivak. – Science and education. – 2017. – Issue 7. – P. 115-119.

References translated and transliterated

1. Gnatenko P. I. Identichnost' : filosofskij i psihologicheskij analiz [Identity : philosophical and psychological analysis] / P. I. Gnatenko, V. N. Pavlenko. – K. : Naukova dumka, 1999. – 463 s.
2. Ghafiatulina A. V. Psykhologhichni osoblyvosti formuvannja nacionaljnoji samosvidomosti studentsjkoji molodi Ukrainy [Psychological peculiarities of formation of national self-consciousness of Ukrainian students] : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihol. nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologija» / A. V. Ghafiatulina. – K., 2018. – 20 s.
3. Piontkovsjka D. V. Psykhologhichni osoblyvosti rozvytku nacionaljnoji identychnosti studentsjkoji molodi [Psychological Features of Development of Student's National Identity] : dis. ... kand. psihol. nauk : spec. 19.00.07 / Diana Volodumirivna Piontkovsjka. – Ostrog, 2017. – 195 s.

4. Potapchuk T. V. Metodichni aspekty vdoskonalennya protsesu formuvannya natsional'no-kul'turnoyi identychnosti studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv [Elektronnyy resurs] / T. V. Potapchuk // Narodna osvita. – 2015. – Vyp. 3 (27). – Rezhym dostupu: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3653
5. Savyts'ka O. V. Etnopsykholohiya : navch. posib. / O. V. Savyts'ka, L. M. Spivak. – 2-he vyd. – K. : Karavela, 2015. – 264 s.
6. Smit Entoni D. Nacional'na identychnist' [National Identity] / D. Entoni Smit. – K. : Osnovi, 1994. – 224 s.
7. Sokolova V. F. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku natsionalnoi samosvidomosti studentskoi molodi zasobamy ukrainskoi literatury [Psychological peculiarities of development of student youth's national self-consciousness by means of Ukrainian literature] : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihol. nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologija» / V. F. Sokolova. – K., 2009. – 20 s.
8. Soldatova G. U. Psihologija mezhjetnicheskoj naprjazhennosti [Psychology of Interethnic Tension] / G. U. Soldatova. – M. : Smysl, 1998. – 389 s.
9. Spivak L. M. Psykholohiia rozvytku natsionalnoi samosvidomosti osobystosti v yunosti : monohrafiia [Psychology of development of personalities' national self-consciousness at youth] : monografija / L. M. Spivak. – Kamianets-Podilskyi : TOV «Drukarnia Ruta», 2015. – 300 s.
10. Barrett M. English Children's Acquisition of a European Identity / M. Barrett ; G. Breakwell, E. Lyons (eds.) // Changing European Identities : Social-Psychological Analyses of Social Change. – Oxford : Pergamon Press, 1996. – P. 145–172.
11. Koshmanova T. National identity and cultural coherence in educational reform for democratic citizenship / T. Koshmanova // Education, Citizenship and Social Justice. – 2006. – № 1. – P. 105–118.
12. Spivak L. M. Transformation of personality's national self-consciousness in youth / L. M. Spivak. – Science and education. – 2017. – Issue 7. – P. 115–119.

УДК 159.922 :316.6

orcid.org/0000-0003-4101-9659

doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-22

РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

М.Г. Ткалич

*доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи
Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України*

mtkalych@gmail.com

І.І. Тищенко

засновник соціологічної групи “Рейтинг”

ityshchenko@ratingpro.org

Л.В. Мисів

кандидат наук з державного управління, заст. директора соціологічної групи “Рейтинг”

mysiv@ratinggroup.ua

Ткалич М.Г., Тищенко І.І., Мисів Л.В. Розробка та апробація методики дослідження сімейних цінностей. У статті представлено опитувальник сімейних цінностей, що був розроблений відповідно до діагностичного конструкту, запропонованого Ш. Шварцем, перевірений на надійність та валідність, внутрішню узгодженість питань, які підтвердили можливість його подальшого використання. Факторний аналіз тверджень показав наявність 4 домінант та 10 шкал. Середнє навантаження факторів 0.5, частина шкал містить більшу кількість тверджень, гедонізм, благонадійність та універсалізм визначаються одним твердженням кожна. Частина тверджень та їх належність до відповідної шкали потребує подальшого уточнення. Найбільш вдало твердження були визначені у домінанті консерватизму (шкали конформізму, безпеки та традиційності). Домінанта самовизначення (універсалізм та благонадійність) може бути в подальшому підкріплена іншими твердженнями.

Ключові слова: цінності, сімейні цінності, профіль сімейних цінностей, психологічний інструментарій, апробація методики.

Tkalych, M.H., Tyshchenko, I.I., Mysiv, L.V. Development and testing of family value research questionnaire.

The article presents a questionnaire of family values, which has been developed in accordance with the diagnostic construct proposed by S. Schwartz. It has been tested for reliability and validity, internal consistency of questions, which confirmed the possibility of its further use. The development and testing of the method involves several steps: 1) formulating statements in accordance with the model of values of S. Schwartz with an orientation on 10 groups of values and 4 dominants in the profile; 2) pretest of the method (n = 200); 3) clarification of the list of relevant